

Aleksi Huhta

Monikulttuurisuus ja historiantutkimus

Viimeaikaisissa monikulttuurisuuteen liittyvissä keskusteluissa on puhuttu paljon kriittisyydestä. Kriittisyyttä ovat erityisen innokkaasti peräänkuuluttaneet itsensä maahanmuuttokriitikoiksi nimenneet tahot, joiden mukaan monikulttuurisuudesta on Suomessa liian pitkään puhuttu kriittittömän hymistelyn ilmapiirissä. Syytettyjen penkille on joutunut myös yliopistollinen tutkimus, jota esimerkiksi Milla Hannula (2011: 94) on ”maahanmuuttokriittisyyden” historiikissaan syyttänyt objektiivisuuden karsastamisesta ja ”liberaalin monikulttuurismin” edistämisestä. Hannula (2011: 208) tosin myöntää perehtymättömyytensä parhaamaansa monikulttuurisuustutkimukseen, mutta vaatii silti tutkijoilta suurempaa kriittisyyttä.

Suomalaisen monikulttuurisuutta käsittelevän tutkimuksen perusteella kriittittömyyttä koskeva oletus on kuitenkin ongelmallinen. Se on ongelmallinen myös, mikäli kriittisyys ymmärretään asioiden moniulotteisuuden painottamisena, yksinkertaistavien vastakkainasetteluiden problematisointina ja sekä omien että muiden tekemien käsitteellisten valintojen jatkuvana reflektointina. Tässä kirjoituksessa esittelen tarkemmin historian-tutkimuksen merkitystä kriittiselle ymmärrykselle monikulttuurisuudesta. Lyhyt kirjoitukseni ei pyri olemaan kattava kartoitus Suomessa tehdystä aihepiiriin liittyvästä historiantutkimuksesta. Sen sijaan pyrin muutaman historian ja historiallisen sosiologian alan teoksen kautta valottaamaan niitä tapoja, joilla historiallinen perspektiivi voi kriittisesti haastaa monikulttuurisuuspuheeseen usein sisältyviä oletuksia ja ongelmallisuuksia.

Onko monikulttuurisuus uutta?

Populaariin monikulttuurisuuspuheeseen sisältyvistä ongelmista historiallisen perspektiivin kannalta ehkä keskeisin on oletus monikulttuurisuuden uutuudesta Suomessa. Monikulttuurisuuden uutuudesta puhuminen yhdistää kulttuurisen erilaisuuden hiljaisesti vain ei-länsimaalaisille maahanmuuttajille leimaa-antavaksi ominaisuudeksi suomalaisen valtaväestön näyttäytyessä kulttuurisesti yhtenäisenä yhteisönä. Ajatus suomalaisten sisäisestä kulttuurisesta yhtenäisyydestä on kuitenkin historiallisessa katsannossa myytti (Häkkinen & Tervonen 2005: 9–10). Suomessa on ollut

kielellisiä ja uskonnollisia vähemmistöjä jo kauan ennen 1900-luvun lopulla kasvanutta maahanmuuttoa. Suomen eri murteiden lisäksi nykyisen Suomen maantieteellisellä alueella on jo satojen vuosien ajan puhuttu ruotsia, saamelaiskieliä, romanikieltä, venäjää ja saksaa, ja myös uskonnollisesti on Suomi ollut moninainen. Jo itsessään hajanaisen protestanttisuuden lisäksi on Suomen alueella tunnustettu kristinuskoa etenkin sen ortodoksisessa muodossa, ja muslimit ja juutalaiset ovat muodostaneet Suomeen pysyviä yhteisöjä jo 1800-luvun lopulla (Häkkinen & Tervonen 2005: 13–25). Kielellisten ja uskonnollisten vähemmistöjen läsnäolossa tai näiden vähemmistöjen läsnäolon – eli suomalaisen yhteiskunnan ”monikulttuurisuuden” – tunnustavassa yhteiskuntapolitiikassa ei siis sinällään ole mitään uutta.

Suomalaisuuden kulttuuriselle moneudelle ei tee kuitenkaan oikeutta pelkästään nykyisten erilaisuuden ymmärrystapojen menneisyyteen heijastaminen. Kulttuurisen erilaisuuden mieltäminen pelkästään ”suomalaisten” ja ”vähemmistöjen” väliseksi historiallisiksi suhteiksi on siinä mielessä harhaanjohtavaa, että ajatus kaikkia suomalaisia yhdistävästä yhtenäiskulttuurista peittää alleen ”suomalaisten” sisäisen kulttuurisen erilaisuuden ja tälle erilaisuudelle annetut voimakkaatkin sosiaaliset ja poliittiset merkitykset. Vuoden 1905 suurlakkoajan poliittista ajattelua kartoittaneen monitieteellisen tutkijaryhmän mukaan kulttuurinen moneus tarkoitti ”1900-luvun alussa, ennen kansallisen yhtenäistämiprojektin läpivientiä, – kansallisuuksien lisäksi esimerkiksi maaseutu- ja kaupunkiväestöön, luokka-asemaan ja sukupuoleen viittaavia eroja ja näiden risteyksissä syntyviä toisistaan poikkeavia käytäntöjä” (Anttila et al. 2009: 265). Tämänkaltainen ymmärrys suomalaisen yhteiskunnan moneudesta vie pontta sekä kulttuurisesta erilaisuudesta uhkakuvia rakentelevien että sitä eksotisoivien nykytahojen argumentoinnilta. Suomen historialliseen moninaisuuteen perehtyminen antaa katetta Olli Löytyn (2011: 44) varsin oivalle kiteytykselle: ”*Ei erilaisuus ole rikkautta – eikä köyhyyttä. Se on normaalia.*”

Monikulttuurisuuden uutuuden kyseenalaistamisen lisäksi auttaa historian tunteminen myös ymmärtämään paremmin niiden puhetaapojen taustoja, joita nykyisin käytämme erilaisuuden jäsentämiseen. Historiallisen kontekstin häivy-

täminen esimerkiksi rasismikeskusteluista on antanut tilaa väitteille, joiden mukaan erilaiset tummaihoisiin liitetyt nimitykset tai karikatyyrit eivät siirtomaiden valloittamiseen tai afrikkalaisten orjuuttamiseen osattomien suomalaisten käytössä voi olla rasistisia. Tämänkaltaisen rasismittoman suomalaiskontekstin yleisestä maailmanhistoriasta uuttaminen on kuitenkin keinotekoista. Vaikka Suomi ei ole ollut koloniaalinen valta, on Suomen 1800-luvun ja 1900-luvun alun historiaa mahdollonta millään mielekkäällä tavalla erottaa ajan laajemmasta, imperialistisen politiikan ja kolonialistisen kulttuurin leimaamasta maailmanjärjestyksestä (Rantanen & Ruuska 2009: 35–37).

Suomalaiseen poliittiseen retoriikkaan ja kulttuuriseen kuvastoon ammennettiin aineksia eurooppalaisista keskusteluista imperiumien ”sivistystehtävästä” ja siihen elimellisesti nivoutuneesta rodullisen hierarkian ajatuksesta. Suomalaisten suhtautuminen imperialismiin tai rodullisten hierarkioiden oikeutukseen ei ollut millään muotoa yhtenäistä, ja etenkin 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun venäläistämispolitiikka kirvoitti Suomessa hyvinkin anti-imperialistista, maailmanpolitiikan epäoikeudenmukaisuuden ja imperialistisen ”sivistystehtävän” tekopyhyden tiedostanutta argumentointia (Rantanen & Ruuska 2009: 37–40). Tämä poliittisesti alisteisesta asemasta kummunnut herkkyys epätasa-arvoisille valtasuhteille kuitenkin pitkälti kadotettiin Suomen itsenäistymisen jälkeen, jolloin Suomessa kansallisen yhtenäistämiprojektin nimissä turvauduttiin pitkälti niihin rodulliseen ja kulttuuriseen ylemmyyteen vedonneisiin argumentteihin, joiden keinotekoisuutta oli aiemmin Suomessakin kovin sanoin arvosteltu (Rantanen & Ruuska 2009: 55).

Suomalaisten historiallista suhdetta imperialismiin ja rasismiin kaltaisiin ilmiöihin on siis vaikea ymmärtää sellaisen lokeroinnin kautta, jossa paikkoja on varattu vain syyllisille tai syyttömille. Pekka Rantasen ja Petri Ruuskan (2009: 56) mukaan hedelmällisempää olisi ”*pohtia sitä, miten monin tavoin samatkin ihmisryhmät voivat olla osallisina imperialismiin ja kolonialismiin käytännöissään.*” Nykyisen monikulttuurisuuskeskustelun kannalta onkin oleellista, etteivät suomalaiset ole olleet sivustakatsojan roolissa rasistisen puheenparren historiallisessa kehityksessä. Päinvastoin suomalaiset ovat osallistuneet sen muotoutumiseen hyvin erilaisistakin positioista käsin; sekä eurooppalaisten rotuteorioiden aasialaisiksi määrittelemänä imperiumin alamaisina että rodullista eurooppalaisuuttaan koväänisesti puolustavina kansallisen yhtenäiskulttuurin rakentajina.

Erilaisuuden kohtaamisen arkinen historia

Syrjiviä käytäntöjä oikeuttavien ja luonnollistavien puhetapojen historiallinen kontekstualisointi on tärkeää, mutta samalla on varottava ajattelemaasta vierauden historiallisia kohtaamisista pelkästään näiden syrjinnän logiikalle rakentuvien puhetapojen kautta. Ihmisten väliset kohtaamiset ovat olleet aina monimutkaisia tapahtumia, eikä sosiaalista kanssakäymistä voi helposti pelkistää abstraktien ryhmäkategorioiden väliseksi suhteiksi tekemättä väkivaltaa tuolle monivaihteisuudelle. Esimerkiksi 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa suomalaisen maaseutuväestön ja etnisesti erilaisiksi nähtyjen ihmisten välisissä kohtaamisissa kansallisuuden, kielien tai ihonvärin kaltaiset erot noteerattiin, mutta ne eivät nousseet vuorovaikutuksen kannalta keskeisimmiksi asioiksi. Huomattavasti tärkeämmässä asemassa vieraiden ryhmien kohtaamisen dynamiikassa oli hienosyinen ”*vastavuoroisuuden ja tasapainotetun vaihdon logiikka*”, jossa vieraiden hyödyllisyys yhteisölle – esimerkiksi heidän ammattitaitonsa, sosiaalinen kyvykkyytensä tai heidän kauppaamiensa tavaroiden viehäytys – nousivat etnistä taustaa keskeisempään asemaan heidän hyväksytyväyyttään arvioitaessa. (Häkkinen & Tervonen 2005: 29.)

Vähemmistöryhmiä kuvailevien aikalaislähteiden, kuten sanomalehtien tai oikeusasiakirjojen, pinnallinen luenta saattaa usein jättää peittoon tämän jokapäiväisen elämän tasolla tapahtuneen sosiaalisen kanssakäynnin moniulotteisuuden. Esimerkiksi islaminuskaisia tataareja ja juutalaisia kaupustelijoita koskeva kirjoittelu oli 1800-luvun lopulla ajoittain hyvinkin kielteistä, kuten esimerkiksi hämeenlinnalaisen *Hämäläisen* luonnehdinta tataareista vuodelta 1885 osoittaa: ”*Tataarit saavat kai sen siaan yhä edelleen harjoittaa walkotawarainsa kauppaa ja peijata rouwia halpahintaisilla tawaroillansa. Kaikessa tapauksessa owat tataarit yhtä inhottawia kuin juutalaiset ja muuten röyhkeämpiä käytöksessään*” (sit. Leitzinger 2006: 92). Lehtikirjoituksen korostetun kielteinen sävy ohjaa helposti ajattelemaan suomalaisten suhdetta tataareihin (ja juutalaisiin) selkeän rajanvedon ja muukalaisvastaisten ennakkoluulojen kautta, mutta toisaalta kirjoituksen kritisoima ilmiö itsessään – tataarikauppiaiden ilmeinen suosio suomalaisasiakkaiden keskuudessa – kertoo toisenlaista kieltä väestöryhmien välisestä kanssakäymisestä arkielämän tasolla. Kuten Antero Leitzinger (2006: 92) toteaa, oli tataareihin vihamielisesti suhtautunut lehtikirjoittelu ristiriidassa tataarikauppiaiden asiakkaiden parissa nauttiman suosion kanssa.

Julkisten diskurssien analysoinnista jokapäiväisten kohtaamisten tasolle laskeutuminen saattaa haastaa käsityksiä ”toiseuteen” suhtautumisesta. Tästä erityisen mielenkiintoisen osoituksen antaa Miika Tervosen (2005) suomalaisromanien muistitietoon perustuva tutkimus 1900-luvun alkuvuosikymmenten niin sanotusta kiertämistäjärjestelmästä, jonka puitteissa paikallaan pysynyt maalaisväestö tarjosi majapaikkoja maaseudulla kierteleville romaneille. Romanikiertolaisten ja maanviljelijäväestön historiallisen suhteen kuvailussa on perinteisesti tukeuduttu sanomalehtikirjoittelun, oikeusasiakirjojen ja valtaväestön kertomien kaskujen kaltaiseen lähdeaineistoon, jolloin konfliktitilanteet ja kiertävien romanien aiheuttamat häiriöt ovat painottuneet suhteesta muodostuneessa kuvassa. Tervosen käyttämästä romanien haastatteluaineistosta piirtyvä kuva on kuitenkin moniulotteisempi ja samalla arkisempi. Romanien kiertäminen talosta taloon toi heidät läheiseen kanssakäymiseen paikallaan pysyneen väestön kanssa. Etenkin niiden ”tuttujen talojen” omistajiin, joiden luo romanit tekivät vakituisesi vierailuja, muodostui heille hyvinkin likeisiä, vastavuoroiseen palvelustaan ja hyödykkeiden vaihtoon perustuvia suhteita. Kiertämiseen perustunut järjestelmä pakotti romanit tiiviiseen kanssakäyntiin muun väestön kanssa, ja kuten Tervosen (2005: 292) toteaa, tuli romanien valtaväestöstä ”eristäytyminen” sosiaalisesti mahdolliseksi vasta toisen maailmansodan jälkeisen yhteiskunnallisen kehityksen myötä.

Vähemmistöryhmiin julkisessa keskustelussa yhdistetyt rasistiset stereotyyppit ovat keskeinen osa ”etnisten” suhteiden historiaa Suomessa, mutta pelkästään niihin keskittyminen antaa vääristyneen kuvan sosiaalisen kanssakäymisen monitasoisuudesta. Jokapäiväisen elämän tasolla tapahtunut kohtaaminen, kuten mutkaton kaupanteko kaupunkien toreilla tai kiertolaisten majoittaminen heidän työpanostaan vastaan, ei välttämättä välity aikalaislähteistä samalla painolla kuin erilaisten konfliktitilanteiden raportointi. Kuitenkin nimenomaan tämän arkipäivän tason huomioiminen on tärkeää, sillä se tekee ongelmalliseksi ihmisten välisen kanssakäymisen selittämisen erilaisuutta luokittelevien suurten abstraktioiden avulla. Kuten Antti Häkkinen ja Miika Tervonen (2005: 12) ovat todenneet, muuttuvat ”kaukaa katsottuina selviltä näyttävät etniset ja sosiaaliset rajaukset – jokapäiväisten kohtaamisten ja arkisen kanssakäymisen tasoilla usein monimutkaisiksi, liukuviksi ja joskus suorastaan merkityksettömiksi.”

Vaikka – tai juuri sen vuoksi että – monikulttuurisuuden käsite on historian tutkimukselle monin tavoin ongelmallinen, on historiallisella perspektiivillä paljon annettavaa yhteiskunnallisille debeatille monikulttuurisuudesta. Ensinnäkin historioitsijat voivat nostaa esiin monikulttuurisuudeksi nykyisin nimetyn ilmiön pitkälle historiaan ulottuvat juuret. Historiallisessa katsannossa ei uskonnollisesti, kielellisesti tai ulkonäöltään erilaisten ihmisten välisessä kanssakäymisessä ole mitään kummallista. Vilkas kulttuurin vuorovaikutus on pikemminkin vuosituhantinen historian sääntö kuin nykyajalle ominainen poikkeus. Toiseksi historiallinen perspektiivi auttaa kontekstualisoimaan niitä puhetapoja, joita erilaisuuteen nykyisin liittyy haastaen pohtimaan esimerkiksi monikulttuurisuuspuheessa käytetyn kulttuurin käsitteen mahdollisia ongelmallisuuksia. Kolmanneksi ihmisryhmien arkisen kanssakäymisen historiaan paneutuminen kannustaa pohtimaan sitä, missä määrin ihmisten sosiaalisen vuorovaikutuksen moninaisuus on mahdollista tyypistää abstraktien ”etnisten ryhmien” väliseksi suhteiksi. Kaiken kaikkiaan historialliseen tutkimukseen perehtyminen siis monipuolistaa näkemystä monikulttuurisuudesta kutsutusta ilmiöstä.

Lähteet

- Anttila, Anu-Hanna, Kauranen, Ralf, Löytty, Olli, Pollari, Mikko, Rantanen, Pekka & Ruuska, Petri (2009). *Kuriton kansa: poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
- Hannula, Milla (2011). *Maassa maan tavalla: maahanmuuttokritiikin lyhyt historia*. Otava, Helsinki.
- Häkkinen, Antti & Tervonen, Miika (2005). Johdanto: Vähemmistöt ja köyhyys Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla. Teoksessa Häkkinen, Antti, Pulma, Panu & Tervonen, Miika (toim.) *Vieraat kulkijat – tutut talot: näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. SKS, Helsinki, 7–36.
- Leitzinger, Antero (2006). *Suomen tataarit: vuosina 1868–1944 muodostuneen muslimiyhteisön menestystarina*. East-West Books, Helsinki.
- Löytty, Olli (2011). *Kulttuurin sekakäyttäjät: esseitä*. Teos, Helsinki.
- Rantanen, Pekka & Ruuska, Petri (2009). Alistetun viisas. Teoksessa Anttila, Anu-Hanna, Kauranen, Ralf, Löytty, Olli, Pollari, Mikko, Rantanen, Pekka & Ruuska, Petri *Kuriton kansa: poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Vastapaino, Tampere, 33–56.
- Tervonen, Miika (2005). Elämää veitsen terällä: Kiertävien romanien ja maanviljelijöiden väliset suhteet muistelukerronnassa 1920–1960. Teoksessa Häkkinen, Antti, Pulma, Panu & Tervonen, Miika (toim.) *Vieraat kulkijat – tutut talot: näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. SKS, Helsinki, 263–295.